

सुक्ताशीतलम् २ । जिह्वायाः जवापुष्पम् १
चक्षुषवस्तु २ । वाय्याः कोकिलशब्दः १
भ्रमरगुञ्जनम् २ सुधा ३ मधु ४ वीणावाद्यम् ५ ।
मुखस्य चन्द्रः १ पद्मम् २ दर्पणम् ३ । कण्ठस्य
शुद्धः १ । चिबुकस्य दर्पणवृत्तम् १ । अंसस्य
कुम्भः १ । बाह्योः वल्लरी १ । गन्धालम् २ तरङ्गः ३
शाखा ४ पाशः ५ । हस्तस्य गन्धालादयः १ ।
अङ्गुल्याः पल्लवम् १ पद्मदलम् २ चम्पकपुष्पम् ३
नवदलम् ४ दीपः ५ । नखानां रत्नम् १ ताराः २
पुष्पम् ३ चन्द्रः ४ । स्तनयोः पद्मसुकुलम् १ घटः २
हस्तिकुम्भः ३ गिरिः ४ चक्रवाकः ५ विस्व-
युग्मम् ६ । मध्यस्य वरटकमध्यम् १ सिंहमध्यम् २
वज्रमध्यम् ३ शीतलमध्यम् ४ । लोमश्रेण्याः रेखा १
नीलकान्तमणिशिखा २ शैवालजला ३ धूम-
लता ४ हस्तिशुल्कः ५ । नाभिः आर्चनः १ पद्मम् २
हृदः ३ विवरम् ४ कपः ५ । त्रिवल्याः तरङ्गः १
सोपात्रम् २ निश्रेणी ३ । जघनस्य पुलिनम् १
पीठः २ पद्मकम् ३ । नितम्बस्य स्थलम् १ पर्वतः २
पृथिवी ३ स्थलोपलम् ४ महद्वस्तु ५ । कर्णोः
कदलीकाष्ठः १ करिकरः २ । जङ्घयोः स्तम्भः
१ । पादस्य पद्मम् १ नवपल्लवम् २ । गतेः हंस-
गमनम् १ हस्तिगमनम् २ खड्गगमनम् ३ ।
पुरुषस्त्रियोरौचित्येन सादृश्यं वर्णनीयम् ।
पुरुषरूपे कोऽपि कुतश्चिद् विशेषो लिख्यते ।
स्तनस्य वृषस्कन्धः १ वज्रम् २ अश्वस्कन्धः ३ ।
बाह्योः वृक्षपर्णः १ हस्तिशुल्कः २ स्तम्भः ३
अर्गलदण्डः । वक्षसः शिखा १ कवाटम् २ ।
गतेः प्रमत्तानुवृत्तिः १ । यशसः चन्द्रकुन्द-
युधिकाप्रभृतिशुक्लवर्णपदार्थाः १ । प्रतापस्य
अग्निः १ बाहुवाभिः २ रविः ३ रविकिर-
णादिः ४ जवानश्वप्रभृतिरक्तवर्णपदार्थाः ५ ।
पुण्यस्य संस्कारः १ गौः २ वृक्षबीजम् ३
अङ्कुरः ४ शुक्लवर्णपदार्थाः ५ । सामर्थ्यस्य
महद्वस्तु १ सिंहविक्रमादिः २ । गीतेः साधो-
क्त्योः प्रदीपज्वाला २ जलादिः ३ । आज्ञायाः
वेदवाक्यम् १ गुरुपदेशः २ उक्तवैद्यादिः ३ ।
शासनस्य प्रारब्धकर्मे १ स्थिरवस्तूनि २ ।
पापस्य कर्मम् १ कलङ्कः २ अकौर्तिः ३
कृष्णवर्णकेशमयीप्रभृतिवस्तूनि ४ अन्धकारः ५ ।
अकौर्तिः मालिन्यम् १ कृष्णवर्णवस्तूनि २ अन्ध-
कारः ३ । कुसूरिकायाः मेघः १ भ्रमरः २
नीलकान्तमणिः ३ कण्ठम् ४ सुगन्धिद्रव्याद-
वन्धनम् ५ । कृष्णवर्णपुष्पप्रभृतिः ६ स्थलविशेषः
कन्दर्पोयशः ७ कासुकायशः ८ कामिन्ययशः ९ ।
कण्ठस्य पूर्वोक्तमेघादीनि ६ । कर्पूरस्य चन्द्रः १
चन्द्रकिरणः २ कुन्दयुधिकादिपुष्पम् ३ हिक्कीर-
पिण्डः ४ विरहिगणप्रभृतिः ५ । मनोरथस्य
फलपुष्पादियुक्तवृक्षः १ कश्चिद्वहिरचना २ ।
आनन्दस्य सुवासुन्दरः १ ब्रह्मवाचात्कारादिः २ ।
कामिन्यवलोकनस्य निवाससुखवाचात्कारः १
अन्तरसः २ पूर्वचन्द्रादिसाचात्कारः ३ अति-
प्रियतमवस्तुप्राप्तिः ४ ब्रह्मवाचात्कारः ५ ।

अन्तरस्य कामिन्यधरादिः १ सत्त्वार्थम् २ ब्रह्म-
वाचात्कारः ३ । विषस्य साध्वीकृत्यविरहः १
पापम् २ मज्जनवस्तु ३ दुःखद्वस्तु ४ यौग्याभिः ५
शीतकालीनशीतोदकम् ६ यमिचारिणी भाष्या ७ ।
विरहस्य अग्निः १ आधिः २ यातना ३ समुद्रः
४ तपवस्तु ५ दुःखद्वस्तु ६ । पुष्पाणां
चन्द्रादिः १ कामिनी २ कर्पूरम् ३ यशः ४ ।
चन्द्रस्य प्रमदासुखम् १ अतिशुभ्रवस्तु २ यशः-
पुष्पादिः ३ । सूर्यस्य शिवनेत्राभिः १ जवा-
पुष्पम् २ वसन्तकालीनपलाशवृक्षः ३ काष्ठन-
वृक्षः ४ बाहुवाभिः ५ । पद्मस्य पाटलपुष्पम् १
कामिनीसुखादिः २ रक्तवर्णवस्तु ३ । इन्द्री-
वरस्य नीलकान्तमणिः १ कस्तूरी २ कामिनी-
नेत्रम् ३ । कैरवस्य चन्द्रः १ कुन्दादिशुक्ल-
वर्णवस्तु २ । रात्रेः इन्द्रः १ कुबेरः २ चन्द्रः ३
सूर्यः ४ मान्वाद्यभगीरथप्रभृतिप्रसिद्धचक्रवर्तिनः
५ । मेघस्य कृष्णः १ काली २ नीलपद्मस्कन्धः ३
भ्रमरश्रेणिः ४ इन्द्रीवरवन् ५ दाहयन्तिः ६
कृष्णवर्णवस्तु ७ । शरश्रेण्यस्य चन्द्रप्रभृतिशुक्ल-
वर्णपदार्थाः १ । कन्दर्पस्य चन्द्रः १ पुष्करवाः २
अग्निनीकुमारः ३ नलः ४ । प्रदीपस्य चम्पक-
पुष्पम् १ प्रतापः २ शास्त्रम् ३ ऋषिः ४ । वायोः
शीघ्रगमपदार्थः १ । अश्वस्य वायुः १ हरिणः २
मनः ३ । हस्तिनः पर्वतः १ मेघः १ तमाज-
वृक्षः ३ अन्धकारः ४ । सौधस्य कैलासः १
रोरावतः २ उच्चैःश्रवाः ३ चन्द्रः ४ । शिवस्य
पूर्वोक्तानि ४ । श्रीकृष्णस्य सज्जनजलदः १ तमाज-
वृक्षः २ नीलमणिः ३ भ्रमरश्रेणिः ४ इन्द्रीवरम् ५
नीलपद्मम् ६ आकाशः ७ । श्रीरामस्य पूर्व-
कथिताः पदार्थाः ७ । दूषादलम् ८ वृक्षपक्ष-
वम् ९ । लज्ज्याः पार्वती १ चन्द्रकान्तिः २
रतिः ३ खीता ४ द्रौपदी ५ पद्मकान्तिः ६ ।
सरस्वत्याः चन्द्रकला १ कैलासकान्तिः २ शुक्ल-
वर्णपदार्थः ३ । विषयेः समुद्रः १ पण्डित-
मनः २ नारायणोदरम् ३ ब्रह्माक्षम् ४ । समु-
द्रस्य मेघादिकृष्णवर्णवस्तु १ विदूरभूमिः २
महाभारतम् ३ अपकारी ४ । पुरस्य खगैः १
कैलासः २ मनोरमवृक्षवस्तु ३ । रथस्य पुष्प-
कम् १ वैश्वङ्कः २ पुरो ३ योतः ४ पृथ्वी ५ ।
कामिनीसुखस्य चन्द्रः १ पद्मम् २ दर्पणः ३ ।
कामिन्याः तद्वत् १ तारा २ खर्जलता ३
खर्जवर्णा केतकी ४ । नायकस्य चन्द्रः १ कन्दर्पः
२ रेलः ३ अग्निनीकुमारः ४ । सभायाः सूर्य-
मण्डलम् १ सुधर्मा २ मण्डकोपलवतः ३ सुमेधः ४
गङ्गा ५ । पण्डितस्य वृक्षवृत्तिः १ शुक्रः २
ऋषिः ३ सरस्वती ४ । विरहिणः श्रीरामः १
श्रीशिवः २ अजः ३ दुःखवृत्तिः ४ उन्नत-
वृत्तिः ५ चन्दनतटः ६ शिवशिरश्चन्द्रः ७
बाहुवाभियुक्तवस्तु ८ वल्लीकः ९ चन्द्रशेखर-
पर्वतः १० । दातुः कर्णः १ उर्वीनरः २ कल्प-
वृक्षः ३ कामधेनुः ४ रोहणः ५ समुद्रः ६ मेघः ७
नलिः ८ जैमिनिः ९ युधिष्ठिरः १० । वसन्त-

ऋतोः मलयवायुः १ मद्यम् २ उष्मादरीगः ३ ।
विरहिणं प्रति यमः १ अग्निः २ विषम् ३ सर्पः ४ ।
यौग्यऋतोः अग्निः १ विरहः २ विरहिणी-
निश्वासः ३ सर्पनिश्वासः ४ । वयोऋतोः रात्रिः १
समुद्रः २ गगनम् ३ नारायणः ४ । शरद्वतोः
काशपुष्पादिरूपचामरैरावतगजाः १ चन्द्रः २ ।
शीतऋतोः अपस्कारिवृत्तिः १ राज्यशून्धरीणां
२ । शिशिरऋतोः राजागमनकालः १ ।
शुक्लिनः समुद्रः १ पर्वतः २ पृथिवी ३ मदनः ४
अश्विनौ ५ । सचिवस्य वृक्षवृत्तिः १ । वाक्पथस्य
कोकिलशब्दः १ भ्रमरगुञ्जनम् २ वीणा-
वाद्यम् ३ । इति कविकल्पलताधाम ४ स्तवके ४
कुसुमम् ॥

साध, य न औ सिद्धौ । इति कविकल्पलताधामः ॥
(दिवा०-खा० च-पर०-अक०-निष्पादने सक०-
अनिट् ।) य, साध्यति । न, साधोति । औ,
विधातुसति । सिद्धिर्निष्पत्तिः । साध्यति घटो
नियन्तः स्वादिशब्दः । सिद्धिर्निष्पादनेति गोविन्द-
भट्टः । साधोति साध्यति घटं कुलालः निष्पा-
दयतीत्यर्थः । इति दुर्गादासः ॥

साधकः, पुं, (साध्यति निष्पादयति कार्यमिति ।
सध + क्तुल ।) साधनकर्ता । निष्पादकः ।
तस्य लक्षणं यथा,—

“अतः परं प्रवक्ष्यामि साधकानाम् लक्षणम् ।
धर्मश्रीलासपोयुक्ताः सत्त्वादिजितेन्द्रियाः ।
आत्मस्यैव परित्यक्ताः सर्वसत्त्वहिते रताः ॥
कर्मश्रीलास्तथोत्साहा मर्ताजोकेभ्युत्सुकाः ।
परस्परसन्तुष्टाः शुक्लाः साधकास्तु ।
इदं श्रेष्ठं साधनं कुर्यात् सुसहायैः सहैव तु ॥”
इति देवीपुराणे नन्दामाहात्म्यसमाप्ताध्यायः ॥

अपि च ।
“चतुर्धा साधकी ज्ञेया नृदुर्मध्याधिमाचकाः ।
अधिमाचतमः श्रेष्ठो भवाभ्यो लङ्घनचमः ॥
मन्दोत्साहो सुसंयतो आधिस्थो गुरुदूषकः ।
लोभो पापमतिश्चैव बद्धाशौ वनिताश्रयः ॥
चपलः कातरो रोगी पराधीनोऽतिनिष्ठुरः ।
मन्दाचारो मन्दवीर्यो ज्ञातयो नृदुना नरः ॥
हादशाब्दे भवेत् सिद्धिरतस्य यत्नतः परम् ।
मन्मथोपाधिकारो स ज्ञातयो गुरुणा ध्रुवम् ॥
समबुद्धिः चमायुक्तः पुण्यकाङ्क्षी प्रियंवदः ।
मध्यस्थः सर्वकार्येषु सामान्यः स्यान्न संशयः ।
एतज्ज्ञानैव गुरुभिर्दीयते युक्तितो लयः ॥२॥
स्थिरबुद्धिर्लये युक्तः स्वाधीनो वीर्यवानपि ।
महाशयो दयायुक्तः चमावान् वीर्यवानपि ॥
मूरो लयश्च श्रद्धावान् गुरुपादाब्जपूजकः ।
योगाभ्यासरतश्चैव ज्ञातयश्चाधिमाचकः ॥
एतस्य सिद्धिः षड्वर्षेभ्यो भवेदभ्यासयोगतः ।
एतस्मै दीयते धीरैर्हृदयोगस्य साधकः ॥३॥
महावीर्यान्वितोत्साहो मनोज्ञः श्रौंथवानपि ।
शास्त्रज्ञोऽभ्यासशीलश्च निर्भयश्च निराकुलः ॥
नवयौवनसम्पन्नो मिताहारी जितेन्द्रियः ।
निर्भयश्च सुचिदौ दाता सर्वजनश्रयः ॥